

تقریر حکیم مدرس از تصویر اصالت وجود

عبدالرسول عبودی^۱

چکیده

حمل ماهیات بر واقعیات تشکیل دهنده ملاً خارج به حمل هو هو و بدون واسطه در عروض، به ضمیمه این آموزه که مفاد حمل هو اتحاد و این‌همانی موضوع و محمول در مصداق است، سالیان دراز به‌طور ارتكازی این تفسیر را در ذهن فیلسوفان در پی داشت که واقعیات خارجی همان ماهیات‌اند؛ تفسیری که در چند سده اخیر به «اصالت ماهیت» شهرت یافته است. شیخ اشراق با تکیه بر همین ارتكاز، کمر همت بر اثبات اعتباریت وجود بست و بر فرد نداشتن مفهوم وجود در خارج و نفی صورت عینی برای آن اصرار ورزید و نتیجه این تلاش او در ذهن فیلسوفان این بود که ماهیت اصیل است و وجود اعتباری. میرداماد که خود با شیخ اشراق هم‌رأی است، احتمال عقلی این شق را نیز مطرح کرد که وجود در خارج فرد داشته، اصیل باشد و ماهیت از خارج منتفی و اعتباری باشد، ولی او این شق را در حد فرضی عقلی مطرح کرد و به بطلان آن یقین داشت. صدرالمتألهین برخلاف همه اندیشمندان پیش از خود، با تأثر از آثار عرفا و با کمک گرفتن از شهود، بر آن شد که شق اخیر، یعنی اصالت وجود و اعتباریت ماهیت درست است. او این مدعا را با براهین متعددی ثابت کرد و بدین نحو پای ماهیت را از خارج برید و زنجیری را که احکام ماهوی به دست و پای عقل در کشف احکام واقعیات بسته بودند، پاره کرد و به اثبات احکامی جدید و باز کردن گره‌هایی ناگشوده نایل آمد که پیش از او کسی توفیق آن را نداشت. اکثر اندیشمندان پس از صدرالمتألهین در حوزه فرهنگ اسلامی شیعی با او هم‌رأی‌اند و بر اکثر اندیشه‌های او صحنه گذاشته‌اند. از جمله آنها، حکیم آقاعلی مدرس زنوزی است که از شارحان قوی حکمت متعالیه به شمار می‌آید و این مقاله به تصویر و اثبات اصالت وجود در آثار او اختصاص دارد.

واژگان کلیدی: اصالت وجود، اعتباریت ماهیت، اعتباریت معنا، فرد وجود، حکیم مدرس، حکیم نوری، صدرالمتألهین

■ دانشیار و عضو هیئت علمی موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی 1 Ubodiat.a@chmail.ir

نظر ابداعی آقاعلی مدرس درباره معاد جسمانی

علیرضا کرمانی

چکیده

از دیدگاه حکیم مؤسس، بی‌تردید معاد جسمانی است، ولی جسمانیت معاد، نه به بدنی مثالی است و نه با عود نفس به بدنی مادی دنیوی، بلکه ایشان با مبنا قراردادن اصل اتصال مراتب وجود در نزول عالم، و حرکت و عروج حقایق و موجودات به سوی غایتی برتر در صعود عالم از یکسو، و اصل ترکیب اتحادی نفس و بدن از سوی دیگر، معادی را به تصویر می‌کشد که در آن، بدن، پس از قطع تعلق دنیوی نفس، با حرکت خود، به مرتبه وجودی نفس ارتقاء می‌یابد و شایسته تعلق نفس متناسب با نشئه آخرت می‌شود؛ چنان که در بدو پیدایش انسان نیز این بدن بود که با حرکتی جوهری به مرتبه شایستگی حدوث یا ظهور روح مجرد رسید. در این اندیشه در انسان اخروی مرتبه حسی و مادی حذف نمی‌شود، بلکه اصولاً آخرت نشئه‌ای است که تمامی مراتب وجودی در آن یکجا جمع شده است و نفس حاصل از حرکت جوهری جسم به استکفای ذاتی بر ظهور تفصیل خود قدرت می‌یابد. بر این اساس، آخرت موطن جمع و فرق و اجمال و تفصیل است و از این رو، مرتبه مادی انسان با تبدلی که در آن رخ می‌دهد، در نشئه آخرت حضور دارد.

واژگان کلیدی: معاد، معاد جسمانی، آقاعلی مدرس زنوزی، ترکیب اتحادی، نفس و بدن

معاد بدن پویا به سوی روح

محمد رضا ارشادی نیا^۱

چکیده

فکر ثاقب و نافذ فلسفی پس از کشمکش‌های علمی، سرانجام اشاعره را در قلمرو اندیشه حکیمان امامی به انقراض کشاند و آنها را از خودنمایی باز نشانده. در عصر ما درعین حال که بر اثر میراث فاخر حکمت صدرایی، و متانت اخلاقی و وقار علمی حکمای متعالی، جایی برای اشعری‌گری و هم‌سنگ آن، اخباری‌گری یا اخبارگرایی باقی نمانده است، اما رسوب فکری موجب‌گزینش محتویات فکر اشعری از سوی برخی صاحب‌عنوان‌ها شده است. از مواضع مورد سوءاستفاده این طیف برای شبهه‌افکنی، نظریه معاد جسمانی است و در بین حکمای متعالی، حکیم مؤسس نیز هدف تحریف است. توهمی که به شبهه‌انگیزی دامن زده این است که چون حکیم مؤسس درصدد درانداختن طرح نو در کیفیت معاد جسمانی، با نظریه صدرا به تقریر متفاوت برآمده، پس زمینه‌عنادورزی با حکمت اسلامی، فراهم است؛ و در این صدد حکیم معاصر جناب استاد آشتیانی نیز بر اثر نقد نظریه حکیم مؤسس مورد تعرض قرار گرفته است. بازنگری مواضع و مبانی زیربنایی حکیم مؤسس و بازخوانی رنوس نقد استاد آشتیانی بر رهیافت حکیم مؤسس، زلال حقیقت را در اختیار ما خواهد گذاشت، و ادعاهای ناصواب و بی‌پشتوانه مدعیان فلسفه‌ستیز را به مصدر احاله خواهد داد.

واژگان کلیدی: صدرالدین شیرازی، حکیم مؤسس زنوزی، حکیم آشتیانی، معاد جسمانی

رابطه نفس و بدن از منظر حکیم طهران و صدرالمتألهین

محمد تقی یوسفی^۱، معصومه محمودی^۲

چکیده

مسئله نفس و بدن و رابطه آن دو، از مباحث پر دامنه و چالش برانگیزی است که از دیرباز ذهن بسیاری از فیلسوفان را به خود مشغول کرده است. این مسئله از آنجا عرصه ظهور می یابد که نفس مجرد انسانی چگونه می تواند با بدن مادی ارتباط داشته باشد و موجود واحدی را تشکیل دهد. ملاصدرا با ابداع مبانی فلسفی جدید، همچون اصالت وجود، تشکیک در وجود و حرکت جوهری، طرحی نو از کل مسائل فلسفی از جمله مسائل نفس، ارائه داد که تا پیش از او بی سابقه بوده است. این حکیم پرآوازه بر مبنای حدوث جسمانی نفس و حرکت جوهری اشتدادی آن، و ترکیب اتحادی ماده و صورت، رابطه نفس و بدن را رابطه ای اتحادی می داند و بر همین مبنای انسان تا زمانی که در حیات مادی عنصری به سر می برد، حقیقتی ذومراتب است که هم از درجات تجرد برخوردار است و هم از درجه مادیت، به گونه ای که بدن مرتبه نازله نفس و نفس مرتبه عالی بدن است؛ هر چند در ادامه حیاتش مرتبه مادیت رها می شود و تنها کمالات آن در مرتبه جسمانی مثالی باقی می ماند. حکیم آقاعلی مدرس یکی از دقیق‌ترین فیلسوفان پس ملاصدراست که به تبیین مبانی و دیدگاه صدرالمتألهین همت می گمارد؛ هر چند در نوع بیان، ارائه مثال‌ها و بیان لوازم تفاوت‌هایی با ملاصدرا دارد. ایشان با اعتقاد به اینکه ترکیب ماهیت انسان از جنس و فصل، ترکیب نفس ناطقه از مراتب گوناگون و در نهایت ترکیب نفس و بدن، از مصادیق مرکب حقیقی به شمار می رود. گرچه ترکیب موجود میان صورت‌های اعضای بدن و مواد آنها ترکیبی طبیعی است، طبیعی بالذات نیست، بلکه از نوع ترکیب اعتباری بالذات است. وی تعامل نفس و بدن را دوسویه و به صورت ایجابی و اعدادی می داند که نفس طبق آن علت موجب بدن و بدن علت اعدادی نفس به شمار می آید. هر چند پس از جدایی نفس از بدن رابطه دوسویه قطع می شود، اجزای بدن همچنان به دنبال نفس همان شخص خاص، روان اند و حتی در حیات ابدی نیز به او خواهند رسید. نوشتار حاضر از رهگذر تبیین دیدگاه دو فیلسوف یاد شده به واکاوی و سنجش تطبیقی میان آنها می پردازد.

واژگان کلیدی: نفس، بدن، ترکیب اتحادی، مرکب حقیقی، مرکب طبیعی بالذات، مرکب طبیعی بالعرض، مرکب اعتباری، ملاصدرا، آقاعلی مدرس

Yousofi77@yahoo.com

استادیار و عضو هیئت علمی گروه فلسفه دانشگاه باقرالعلوم 7

Asrpaezee2014@gmail.com

دانشجوی کارشناسی ارشد فلسفه و کلام اسلامی دانشگاه باقرالعلوم 7

وجود کلی طبیعی در خارج و اصالت وجود، سازگاری یا ناسازگاری

حسن معلمی

چکیده

فلاسفه اسلامی کلی طبیعی را در خارج به وجود افراد موجود می‌دانند و از سوی دیگر، بحث اصالت وجود یا ماهیت نیز در فلسفه اسلامی مطرح است. عده‌ای پنداشته‌اند اعتقاد به وجود کلی طبیعی در خارج، فقط با اعتقاد به اصالت ماهیت سازگاری دارد؛ درحالی‌که اگر به اصالت وجود و عینیت ماهیت با وجود معتقد باشیم، جمع بین اعتقاد به کلی طبیعی در خارج با اصالت وجود سازگاری کامل دارد و فیلسوفان مشاء نیز این چنین می‌اندیشیدند.

واژگان کلیدی: کلی، کلی طبیعی، اصالت ماهیت، اصالت وجود، عینیت وجود و ماهیت.

سیری در حیات برزخی انسان و ویژگی‌های آن با تکیه بر دیدگاه ملاصدرا

احسان ترکاشوند

چکیده

عالم برزخ، وجه علوی عالم دنیا و همان بقای انس به دنیا است و به همین دلیل برخی از ویژگی‌های این دنیا را دارد. دنیا، برزخ و قیامت از دیدگاه ملاصدرا هر کدام مراتبی از وجود انسان‌اند. در حقیقت انسان موجودی دارای مراتب تشکیکی است؛ به طوری که مرتبه‌ی برزخ او از دنیا قوی‌تر، و مرتبه قیامت او از برزخ شدیدتر است. مراتب تکامل روح انسان با حدوث جسمانی آغاز می‌شود و در ادامه، وجودی مادی - مثالی، مثالی و در نهایت ممکن است در سیر تکامل برزخی خود به موجودی عقلی نیز تبدیل شود. از آنجاکه ملاصدرا آغاز عالم برزخ را به واسطه قوه خیال می‌داند، از نظر ایشان میان قدرت و ادراک عینیت برقرار است. همین که انسان قدرت بر تصور و ادراک نعمت‌های بهشتی را دارد، بعینه آنها را نزد خود حاضر می‌کند و با آنها لذت می‌برد یا متألم می‌شود. البته زمینه این قدرت‌ها و ادراکات را از قبل و در عالم دنیا برای خود فراهم کرده است.

واژگان کلیدی: برزخ، خیال، مثالی، عقلی، تکامل، ملاصدرا.

استادیار و عضو هیئت علمی گروه معارف اسلامی (مبانی نظری اسلام) دانشگاه ملایر torkashvand110@yahoo.com